

SOCIALNI DELAVEC V DELOVNI ORGANIZACIJI IN ALKOHOLIZEM

Dr. Jože Ramovš

I. Alkoholizem in socialno delo

V našem narodu je pitje alkoholnih pijač tako razširjeno, da sleherni bolj ali manj pozna raznovrstne posledice pijanosti in alkoholizma. Socialni delavci, zlasti tisti po centrih za socialno delo in tisti, ki opravljajo "čisto socialno delo", na strokovnih srečanjih in v pogovorih zatrjujejo, da je nad dve tretjini človeških problemov, ki jih rešujejo, neposredno ali posredno vezanih na alkoholizem. Življenjsko težo pa vsemu temu daje dejstvo, da zaradi alkoholizma zelo trpi nekaj sto tisoč Slovencev, med katerimi alkoholiki organsko in osebnostno nezadržno propadajo, njihovi zakonci živijo tragično in so življenjsko prikrajšani v osnovnih človeških potrebah, najbolj v nebo-vpijoča pa je pri tem krivica, da se v takih razmerah usodno zastrupljajo otroci v svojem osebnostnem in socialnem oblikovanju. Vsi ekonomski in drugi kazalci alkoholizma, pa naj dosegajo še tako vrtoglave številke, so drugotni v primerjavi s tem.

Ena od bistvenih značilnosti alkoholizma, na katero se navadno pozablja, je njegova večplastnost. Dojamemo ga lahko le v naslednjih glavnih razsežnostih:

1. Z medicinskega vidika je alkoholizem bolezen, pravzaprav splet več različnih obolenj, v začetku blagih, na koncu pa smrtno nevarnih.
2. S psihološkega vidika je duševna motnja, ki se kaže kot zmanjšana zavest, okrnjeno občutenje in dojetanje stvarnosti ter neustrezno ravnanje. V luči odnosne psihodinamike pa so alkoholiki odnosi delegati ali grešni kozli, v katere lahko vsi drugi projicirajo negativne vidike svojega jaza in družbenih odnosov.
3. Ekonomsko gledano je velik izdatek zaslужka in imetja. Ta izdatek se dandanes pri povprečnem ekonomskem stanju sicer sprva da pokrívati z dodatnim delom ali kako drugače, prej ali slej pa, vsaj nižje stoječe družine, tudi gmočno ogrozi. Poleg tega pa je alkoholizem z ekonomskega vidika tudi neizčrpen vir dohodkov za proizvajalce in prodajalce alkoholnih pijač, prek davka pa tu-

di za države.

4. S pravnega vidika ga zaznavamo v luči zločinov in prekrškov, prometnih nesreč in prepírov, ki so bili narejeni v opitosti.
5. V moralni luči se razgali kot nepregledna vrsta prevar, prelomljenih obljub, žalitev in podobnega proti vsem osnovnim moralnim načelom.
6. Z vzgojnega vidika je temeljna življenjska nezrelost, ko človek ne obvlada vsakdanjih življenjskih obremenitev niti se ni pripravljen tega nenehno učiti, zato beži v omamni opoj.
7. S socialnega vidika pa je alkoholizem največje kotišče slabih medsebojnih odnosov med ljudmi, zlasti v zakonu in družini, ter eden od glavnih virov socialnih težav.

Lahko bi naštel še nekatere plasti alkoholizma. Predvsem bi se morali ustaviti pri odvisnosti, ki je ena od osnovnih danosti tega pojava, strokovno sicer še zelo slabo raziskana in pojasnjena. Mnogi gledajo na alkoholizem tudi kot na počasen samomor posameznika in družine, če pa je zelo množičen, je to predvsem simptom bolne družbe. Toda za nas je tukaj dovolj ugotovitev, da nobena od obstoječih strok ne more sama celostno preučevati in dojeti alkoholizma, še toliko manj pa se lahko z njim uspešno spoprijema, pa naj gre za zdravljenje že obolelih alkoholikov in njihovih družin ali za preprečevanje. Pač pa ima vsaka od teh in drugih antropoloških strok po nekaj znanja, ki je za spoprijem z alkoholizmom neobhodno potrebno.

Menim, da je socialno delo po svoji interdisciplinarnosti in strokovni usmeritvi v svojih metodah med vsemi strokami najbolj primerno, da bi bilo osrednji strokovni nosilec in razvojno torišče metod za zdravljenje alkoholikov, urejanje njihovih družin in siceršnje celotno spoprijemanje z alkoholizmom v družbi. K temu ga obvezuje poklicna etika; če je namreč to največji vir socialnih stisk, ki jih socialno delo "obravnava", je tudi njegova največja poklicna dolžnost. Poleg tega pa ima socialno delo tudi nekatera področja znanja, ki so neobhodna za uspešen spoprijem z alkoholizmom, kot na primer skupinsko delo, družinska terapija, odnosne motnje, ekonomske in vedenjske motnje v družini ipd.

Dejstva kažejo, da pobude in delo socialnih delavcev niti zdaleč ne dosegajo teh možnosti in nalog. Čeprav veliko socialnih delavcev dela tudi na področju alkoholizma in si pri tem mnogi zelo prizadevajo, nimamo na tem področju vidnega strokovnega mesta, pač pa smo socialni delavci v glavnem le bolj ali manj dejavni člani v verigi, ki naj bi bila vpeta v medicinsko lokomotivo, čeprav se zdravstvo v praksi otepa takega celostnega spoprijemanja z alkoholizmom, ker nima omenjenega socialnega znanja in ker hoče ostati zdravstvo. Razumljivo, da ima praviloma posluš predvsem za telesne in duševne motnje alkoholizma, manj pa za tiste plasti alkoholnega sindroma, ki niso medicinske narave.

Da bi socialno delo kot stroka vspoprijemu z alkoholizma dobilo vodilnejšo strokovno in organizacijsko vlogo, mislim, da bi bilo treba storiti naslednje:

1. Socialni delavci bi se morali med svojim študijem sistematično seznaniti z alkoholizmom in konkretnimi možnostmi uspešnega spoprijema z njim. Za tiste, ki bi se z njim ukvarjali terapevtsko, bi morala biti pri študijski in podiplomski alkoholološki specializaciji velik poudarek na metodiki skupinskega dela in družinske terapije. Glede na to, da je alkoholizem v vzročni zvezi z večjim delom socialnih problemov, bi bil sleherni center za socialno delo primerno središče družinskega urejanja alkoholizma, ker bi s tem v temelju reševal in preprečeval tudi mnoge druge probleme, zlasti zakonska neskladja, mladostniško prestopništvo, ekonomsko ogroženost družin, zanemarjanje otrok in podobne.
2. Dvigniti bi bilo treba poklicno identiteto in etiko socialnih delavcev. Kazalci tovrstne pomanjkljivosti so na primer: sorazmerno velik beg iz poklica, mnogi socialni delavci delajo bolj upravno-administrativne zadeve, pa celo "kakašne-koli" zadeve, kot pa svetovalno-terapevtske; stroka socialnega dela prevzema svoje strokovno izrazje bolj po pravu in upravi, kot tipičnima predstavnikoma države in s tem prisile, kot pa po medicini, psihologiji, pedagogiki in podobnih pomožnih vedah socialnega dela, ki so po svoji naravi usmerjene na pomoč ljudem v stiski. Stukturalna analiza jezika in strokovnega izrazja pove marsikaj bistvenega o usmeritvi stroke! Kot primer bom navedel nekaj tipičnih upravnopravnih izrazov v svetovalno-terapevtski praksi socialnega dela: stranka za človeka v potrebi ali stiski, uradni zaznamek za zapis pogovora s človekom v potrebi ali za popis njegove težave, obravnava stranke za pogovor s človekom v potrebi, za reševanje, zdravljenje ali urejanje težav ipd. Nizko poklicno identi-

teto dalje odkriva tudi število in raven poklicnih simpozijev, kongresov, združenj in strokovne publicistike ter aktivna udeleženos socialnih delavcev iz prakse pri vsem tem.

Najbrž je bila medicina predvsem zaradi visoke poklicne identitete z dobro izdelano poklicno etiko in dobro poklicno organiziranostjo primernejša za vodenje alkohološkega dela, čeprav je po svoji izobrazbi in poklicni usmerjenosti socialno delo veliko bliže temu delovnemu področju. Če bi naše socialno delo za urejanje alkoholičnih družin razvilo uspešne metode in pri tem delu uspevalo v praksi, bi v enem desetletju veliko pridobilo na poklicnem ugledu.

Pri socialnem delu, kakršno je vpeljano v naših delovnih organizacijah, je delo na področju alkoholizma eno od področij dela; bolj v ospredju so ponavadi stanovanjske in invalidske zadeve, razna področja družbenega standarda delavcev in rekreacije. Socialni delavec oziroma delavka - saj so v tem poklicu večinoma ženske - skuša ob vsem drugem delu v delovni organizaciji "reševati" tudi najbolj vidne "primerke" alkoholizma, ki bodejo vodstvo delovne organizacije v oči.

Sam delam v veliki gradbeni delovni organizaciji SCT v Ljubljani, ki ima skoraj deset tisoč zaposlenih. Večinoma delavci delajo na oddaljenih gradbiščih, velik del delavcev pa ima družine po drugih republikah zato stanujejo po samskih domovih. Socialnih delavcev nas je več, zato zadnja leta polovico delovnega časa posvečam samo alkoholizmu. Poleg tega že več kot desetletje delam v drugi ustanovi kot terapevt v terapevtskih skupinah in klubih zdravljenih alkoholikov. Za delo z alkoholiki, za skupinsko delo in družinsko terapijo sem se torej dodatno usposabljal. Pri svojem dolgoletnem delu na področju alkoholizma v delovni organizaciji in po nešteti izmenjavah izkušenj z drugimi socialnimi delavci s tega delovnega področja dela sem prišel do spoznanj in praktičnih delovnih izkušenj, ki jih pravkar pripravljam za tisk v obliki priročnika; ugotovitve, ki bodo sledile v tem članku, so povzetek nekaterih poglavij iz te knjižice.

Socialno delo na področju alkoholizma v delovni organizaciji obsega tri vrste dela:

1. delo z delavci alkoholiki,
2. delo z delavci zdravljenimi alkoholiki in
3. delo pri preprečevanju alkoholizma.

Bežno bomo preleteli vsako od teh treh področij.

2. Delo z delavci alkoholiki

Morda bi delo socialnega delavca z alkoholiki v delovni organizaciji opredelili nekako takole: strokovno delo z delavci alkoholiki, ki motijo delovno razmerje, ter učinkovito pomaga delavcem in njihovim družinam, ki so zaradi alkoholizma v stiski in želijo to stisko rešiti.

To delo sodi bolj v prostore obratne ambulante kot v prostore uprave in vodstva delovne organizacije, kajti socialni delavec - alkohololog v delovni organizaciji na noben način ne sme in ne more "preganjati" delavcev alkoholikov, vohuniti za njimi, si delati spiskov zapitih in jim vsiljevati pomoč.

Alkoholizem se v delovni organizaciji kaže v kršitvah delovnih dolžnosti in pravil humanih medčloveških odnosov. Upravljanje, vodenje, usmerjanje in nadzorovanje delovne discipline je delovno področje cele verige vodij in predpostavljenih, od delovodij do generalnega direktorja, kadrovske službe, službe za varstvo pri delu, disciplinske komisije in podobnih pod vodstvom delavskega sveta, z druge strani pa sindikata in drugih družbenopolitičnih organizacij, ki so odgovorne za usmerjanje družbenih vrednot in norm ter za humano in solidarno klimo med vsemi delavci. Vsi ti so odgovorni za red in disciplino, delovno storilnost in ustrezne delovne odnose. Ko se kateri od delavcev zapija, sodelavci to vidijo, zato imajo samo oni v okviru delovne organizacije realno možnost za ustrezne pritiske, ki pripeljejo na zdravljenje, in za solidarno tovariško ozračje, ki je potrebno za polno delovno rehabilitacijo po zdravljenju alkoholizma. Poleg jasnega razgovora z delavcem o njegovem stanju, disciplinskega ukrepanja proti njegovim prekrškom zaradi pitja in podobnega sodi k njihovi dolžnosti tudi to, da takega delavca usmerijo k socialnemu delavcu. Oni zatem delavca, njegovo družino in delovno okolje s strokovne plati ustrezno pripravi na zdravljenje, pozneje pa to zdravljenje in rehabilitacijo spremlja.

Socialni delavec torej prihaja v prvi stik z delavci alkoholiki predvsem tako, da jih k njemu pošiljajo vodstveni delavci, disciplinska komisija, varnostna služba, kadrovska služba in podobno, zlasti splošni zdravnik v obratni ambulanti. Poleg tega mu razne ustanove od zunaj (na primer Centri za socialno delo pošiljajo pozive naj obravnava nekatere zapite delavce, včasih pridejo po pomoč svojci delavca alkoholika, izjemoma sam delavec alkoholik.

Njegovo nadaljnje delo je v tem, da:

- ugotovi sprožilni dogodek v delovnem ali domačem okolju, ki je povzročil pretres, da je prišlo do tega obravnavanja. Alkoholizem se je namreč razvijal že dolgo, toda vsi alkoholikovi sistemi, zlasti domači in delovni, so do tega sprožilnega dogodka živeli v labilnem, čedalje bolj bolnem ravnotežju;
- se osebno pogovoriti z alkoholikovo ženo in morda še s kom od njegovih najbližjih svojcev, na primer z odraščajočimi otroki, da ugotovi, koliko mu je okolje pripravljeno pomagati in se samo vključiti v spreminjanje pri zdravljenju. Pri tem skuša motivirati vse te, kolikor je to v njegovi moči. Predvsem gre za posredovanje izčrpnih informacij o bistvu alkoholizma in realnih možnostih zdravljenja le-tega. Socialni delavec mora imeti na zalogi različne priročnike o zdravljenju alkoholizma, da jih alkoholik lahko takoj kupi in se doma sam seznaní z naravo alkoholizma in odloči za zdravljenje;
- osebno vodi in usklajuje priprave alkoholika, njegove družine in delovnega okolja na začetek zdravljenja v ustrezni ustanovi, bolnišnični ali ambulantni, ki obsega že znane postopke, zato jih tu ne bom ponavljal. Poudaril bi samo eno od dobrih izkušenj pri tem, in sicer: družino alkoholika, ki se pripravlja na začetek zdravljenja, povežem s' primerno družino sodelavca zdravljenega alkoholika, ki se zdravi v isti ustanovi, kot se bo predvidoma on. Za lažje delo v tem obdobju priprave na zdravljenje imam razmnoženih vrsto kratkih informacij za svojce in predpostavljene na delovnem mestu, na primer: Kako naj ravna predpostavljeni s svojim delavcem alkoholikom, da se bo le-ta vključil v uspešno zdravljenje alkoholizma?

Kadar priprava v zdravljenje pri alkoholikovi ženi in pri predpostavljenih na delovnem mestu lepo steče, navadno s samim alkoholikom ni nobenih večjih težav po enem ali nekaj razgovorih z vsemi skupaj steče zdravljenje v ambulanti ali

bolnišnici, za katero se med spoznavanjem alkoholizma iz knjige in med razgovori odločijo. Toda takl primeri so v manjšini.

Veliko pogosteje do zdravljenja sploh ne pride, bodisi da gre za že tako propadle alkoholike, ki so se morda že večkrat poskusili zdraviti, pa ni šlo - skratka, za ireverzibilne alkoholike - bodisi da enega ali drugega ali pa vseh prizadetih zdravljenje ne zanima. Delo v takih primerih ima čisto svojevrstne značilnosti, upoštevajoč načelo, da niti zdravljenja niti kake druge usluge ni mogoče nikomur vsiljevati, da pa je treba vsakemu, ki je potreben pomoči in jo sprejema, pomagati, kolikor in kakor se v danih okoliščinah da. S takimi alkoholiki je delo zelo pestro: od invalidskega upokojevanja, ponovnih razgovorov, ki olajšajo stanje njim in njihovim domačim, do hitrih ukrepov pri akutnih duševnih motnjah zaradi alkoholizma na delovnem mestu, ko je treba poskrbeti za hitel prevoz v zdravstveno ustanovo.

Ob najbolj propadlih alkoholikih - vodstvo in delovno okolje jih je mirno gledalo, kako propadajo, celo desetletje in šele potem skušalo "nekaj ukreniti" - pa je veliko možnosti za osveščanje o alkoholizmu in pravem pristopu do njega. Zaradi občutka krivde, so namreč vsi bolj pripravljene prisluhniti strokovnim informacijam in tudi odločneje ukrepati pri delavcih, ki so v zgodnjih obdobjih razvoja alkoholizma. Prav zaradi tega imam tudi v primerih ireverzibilnega alkoholizma razmnoženo kratko informacijo za predpostavljene z naslovom Ob delavcu alkoholiku, pri katerem kaže, da so zamujene vse možnosti za uspešno zdravljenje alkoholizma.

3. Delo z zdravljenimi alkoholiki

V Ljubljani je več različnih ustanov, ki zdravijo alkoholike, in naši delavci se zdravijo v vsaki od njih. Poleg dobre strani je tudi slaba, saj njihovo delo ni usklajeno in se zdravljenici od ustanov in terapevtov nalezejo medsebojnih nasprotovanj in podcenjevanja.

Večina ustanov, kjer se zdravijo naši alkoholiki, želi tesno sodelovati z delovno organizacijo. Socialni delavec sodeluje pri osnovnem zdravljenju, pomaga pa tudi pri prehodu v klub zdravljenih alkoholikov. Če se le da, naše delavce usmerjamo v tiste področne klube, kjer je že nekaj naših delavcev. S klubom zdravljenih al-

koholikov, kjer je kak naš delavec, sodelujemo tudi tako, da ga kot gost iz delovne organizacije obiščemo za letno skupščino ali pa vsaj na vsakih nekaj let na sestanku, ko naš član slavi obletnico zdravljenja. Dobro je, če ima velika delovna organizacija v okviru svoje obratne ambulante lastno terapevtsko skupino za ambulantno zdravljenje alkoholikov in njihovih družin ter lastni klub zdravljenih alkoholikov, zlasti če v bližini ni dovolj možnosti za zdravljenje in rehabilitacijo.

Poudariti je treba, da se socialni delavec v delovni organizaciji praviloma ne bi smel službeno vmešavati v zdravljenje tistih delavcev alkoholikov, ki so šli na zdravljenje brez vednosti, pobude in pomoči delovnega okolja, ampak so jih k temu primorale le družinske razmere. Če ustanova, kjer se tak alkoholik zdravi, zahteva socialno in delovno poročilo, socialni delavec diskretno zbere objektivne podatke o delavcu in jih strne v kratko poročilo: ne spušča pa se v osebne pogovore, kar je v tem primeru popolnoma nepotrebno, saj bo ustanova, kjer se delavec zdravi, sama dobila od njega veliko več osebnih podatkov, če jih potrebuje, kot pa bi jih v enem ali dveh pogovorih socialni delavec. Poleg vsega tega tudi ni pošteno, da po človekovih subjektivnih ranah brska več ljudi, kot je nujno potrebno.

Najbolj pereča točka na področju zdravljenja alkoholikov v taki delovni organizaciji, kot je naša, pa so samski delavci alkoholiki in delavci alkoholiki iz drugih republik. Vsi ti stanujejo po samskih domovih, kjer je zelo slabo okolje za zdravljenje in rehabilitacijo, zlasti pa je težko, ker nimajo ob sebi, ali pa sploh nimajo, svojcev. Delavce iz drugih republik včasih pošljemo na zdravljenje v njihov domači kraj, kar se bolj obnese, vendar pa za to strokovno popolnoma opravičeno odločitev zdravstvena skupnost glede plačila večkrat nima razumevanja, čeprav je zdravljenje v domačem kraju cenejše in zaradi povezave z družino edino perspektivno.

4. Delo pri preprečevanju alkoholizma

Resnično preprečevanje alkoholizma je ena najbolj težavnih družbenih nalog. V delovni organizaciji lahko na tem področju največ storijo samoupravni, vodilni in vodstveni organi ter družbenopolitične organizacije. Socialni delavec, ki je specia-

liziran na alkoholološkem področju, je pri tem osnovna strokovna moč - vsem tem je na voljo z informacijami in pobudami za smiselno ukrepanje, seveda pa tudi pri izvajanju prevzema vse strokovne naloge od njih. Bistveno je, da kot strokovni delavec sam ne prevzema in ne vodi akcij za preprečevanje alkoholizma, ker za to nima niti družbenih pooblastil niti socialne moči.

Pri zgolj administrativnih ukrepih, kot je na primer prepoved točenja alkoholnih pijač v obratni menzi, ni treba, da bi sodeloval socialni delavec. Njegove možnosti in naloge so drugod:

- Razna predavanja in krajši seminarji o alkoholizmu za vajence, delovodje, tečajnike na raznih tečajih za kvalifikacijo, za člane disciplinskih komisij in podobno. Pri tem je važno, da sodeluje na predavanju tisti, ki ima najvišji socialni status v populaciji, za katero je predavanje, in da predavanje ni šolsko, suhoparno in abstraktno, ampak konkretno reševanje njihovih vprašanj.
- Osebni pogovori z vodstvom, zlasti ob konkretnih primerih problemov zaradi alkoholizma.
- Lastno strokovno izobraževanje, sprotno nabavljanje strokovne literature zase in za tiste, ki jih to področje zanima, občasno sodelovanje na alkohololoških manifestacijah in strokovnih zborih, po možnosti tudi kaka manjša raziskava in objavljene ugotovitve iz nje.
- Pisanje primernih člankov v glasilu delovne organizacije, zlasti pa skrb, da o tem pišejo tudi drugi. Posrečena oblika je intervju o perečih vprašanjih alkoholizma z vodilnimi delavci in drugimi, ki imajo v delovni organizaciji velik ugled in vpliv.

Največ pa prispeva k preprečevanju alkoholizma zgled dobro zdravljenih alkoholikov. Brez njihove navzočnosti v delovni organizaciji ni mogoča nikakršna druga preventiva.

5. Nekaj osnovnih načel o delu socialnega delavca v delovni organizaciji na področju alkoholizma

Ob socialnem delu na področju alkoholizma v delovni organizaciji, zlasti ob napa-
kah in uspehih pri tem delu, sem si postopoma izdelal nekaj načel, kot so:

- To delo mora biti vedno pomoč ljudem v stiski.
- Delati moram v okviru norm in možnosti svoje delovne organizacije, ne v pravih pogojih, ki bi si jih sam zamislil ali zaželel.
- Pri delu se moram nenehno izpopolnjevati, sicer bi alkoholiki lahko manipulirali z menoj, sodelavci pa se iz mene norčevali.
- To delo je breba opravljati nevsiljivo.
- Govoriti smem samo konkretno, brez sleherne fraze.
- Tesno moram sodelovati z ambulanto ter vsemi institucijami in posamezniki, ki si prizadevajo za isto stvar.
- Nikoli ne smem jadikovati, ampak črpati delovni elan iz konkretnih uspehov pri rehabilitaciji alkoholikov.

Delo socialnega delavca v delovni organizaciji na področju alkoholizma je najbolj zahtevno od vsega socialnega dela v delovni organizaciji. Je pa tudi najbolj specifično, saj gre za resnično in vsestransko pomoč ljudem v osebnih in socialnih stiskah. Poleg veselja in osnovne izobrazbe je za to delo potrebna tudi posebna dodatna izobrazba in stalno usposabljanje. Zelo pomembno pa je, da je socialni delavec poleg svojega rednega dela na področju alkoholizma v delovni organizaciji tudi sam terapevt ali koterapevt v nekem klubu zdravljenih alkoholikov.

LITERATURA:

Lippmann Ch., Sozialarbeit und Sozialpolitik im Betrieb, Kohlhammer, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1980.

Lexikon der sozialen Arbeit, Kohlhammer, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1978.

Hudolin V., Bolesti ovisnosti, Zagreb 1977.

Lang B., Psihoterapija i terapijska zajednica alkoholičara, Zagreb 1982

Ramovš J., Alkoholo omamljen, Mohorjeva družba, Celje 1981.

Ramovš J., Boj za življenje družine, Mohorjeva družba, Celje 1983.

Ramovš J., Socialni delavec v delovni organizaciji in alkoholizmu, referat na 3. jugoslovanski konferenci o alkoholizmu, nikotinizmu in narkomanijah v Zagrebu, 12.-14.10.1984.

Ramovš J., Ko ni več pomoči..., v: Delavska Enotnost, 18.julij 1985, str.10.

Ramovš J., Socialni delavec v delovni organizaciji in alkoholizmu (priručnik v pripravi).

Rugel J., Alkoholizem in združeno delo, Center za samoupravno normativno dejavnost, Ljubljana 1981 in 1984.

Rugel J., Zmagovita pot, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1985.